

SĄSAJA TARP PAAUGLIŲ LYTIES IR AUKOS ELGSENOS

Roza A. Valeeva
Kazanės federalinis universitetas, Kazanė, Rusija

Natalia N. Litvinova
V. I. Vernadskio Krymo federalinis universitetas, Jalta, Rusija

Ewa M. Kulesza
Marijos Gžegoževskos universitetas, Varšuva, Lenkija

Anotacija¹

Šio tyrimo būtinybę nulėmė mūsų visuomenėje atsirandantys nauji lyčių vaidmenys ir jų raiška, plintantis tarp vaikų ir paauglių reiškinys – aukos elgsenos pasireiškimas. Aukos elgsenos formavimosi priežasčių identifikavimas grindžiamas paauglių lyties raiškos analize. Pagrindiniai tyrimo metodai yra Buss'o ir Perry'o klausimynas, modifikuota Freiburgo asmenybės klasifikacija (forma FPI-B), asmeninės orientacijos nustatymo technika, kurią pasitelkus apibrėžiamos tipinės respondentų agresyvaus elgesio formos, kai kurie asmenybės bruožai, identifikuojami keturi pagrindiniai asmenybės tipai (humanistinis, egocentriškas, sociocentriškas, negatyvistinis). Lyties stereotipų deformaciją šiuolaikinėje visuomenėje atspindi aukų elgsena. Palyginti aukštas agresijos lygis (tai vienas iš viktimizacijos ženklų) būdingas ir vaikinams, ir merginoms, ypač tai pasakytina apie paauglius, pasižyminčius negatyvistinės asmenybės bruožais, dažnai nesuvokiančius nei savęs, nei kitų. Tyrimas nustatė kai kuriuos skirtingų lyčių paauglių aukos elgsenos bruožus. Nebuvo patvirtinta jokių aiškių lyties sąlygotų bruožų, kuriuos būtų galima paaiškinti šiuolaikinėje visuomenėje besikeičiančiais lyčių vaidmenimis, ypač maskulinizacijos fenomeno paplitimu tarp moteriškosios giminės atstovių.

Esminiai žodžiai: *aukos elgesys, lytis, viktimizacija, maskulinizacija.*

Įvadas

Dabartinei visuomenei būdingos sisteminės krizės, nestabilumas, socialinio pasaulio tam tikrų elementų ir vaizdinių kaita. Esant tokioms sąlygoms lengva įtvirtinti priešo vaizdinį, o tai lemia padidėjusią agresiją – išskirtinę aukos elgsenos ypatybę.

¹ Tyrimas atliktas pagal Kazanės federalinio universiteto Rusijos Vyriausybės parengtą konkurencingumo augimo programą.

Aukos elgsena yra nukrypimas nuo saugaus elgesio normų, ji realizuojama per socialines, psichines ir moralines apraiškas. Aukos elgsena nėra retas reiškinys. Ją suformuoja elgsenys, asmeninės savybės (susijusios ir su amžiumi), gyvenimo sąlygos, patirtis, t. y. tam tikros aukos išankstinės nuostatos (Kvashis, 1999).

Ilgą laiką socialinėje praktikoje buvo plėtojama tik kriminalinės viktimologijos kryptis. Šia tema yra parengta nemažai reikšmingų Rusijos ir kitų šalių mokslininkų teorinių ir metodologinių darbų (Lefterov ir Vakulich, 2013). Nepaisant to, norint išsamiau aptarti šį reiškinį, būtina taikyti tarpdisciplininę sistemine prieigą, kadangi nėra galimybės detaliam aptarti aukos fenomeno.

Dėl tos priežasties „buvimas auka“ ir „aukos elgsena“ sulaukia daug sociologų, socialinių psichologų, asmenybės psichologų, psichopatologų, pedagogų ir kitų mokslo sričių tyrėjų dėmesio. Šiuo metu aukos elgsenos psichologinių aspektų tyrimas atliekamas dviem pagrindiniais lygmenimis: kaip socialinis reiškinys ir kaip individuali psichologinė asmenybės charakteristika, susijusi su individo viktimologine patirtimi (Malkina-Pykh, 2006). Buvimas auka kaip socialinis reiškinys nėra šio tyrimo dalis; ypatingas dėmesys skiriamas buvimui auka kaip individualiai psichologinei asmenybės charakteristikai.

Priežasčių, dėl kurių formuojasi aukos elgsena, interpretacija nusako poreikį aiškiai suprasti šio sudėtingo sociopsichologinio reiškinio prigimtį. Norint atlikti tokį tyrimą, reikia pasiremti šiuolaikinėmis sisteminių galimybių procesų sąvokomis. Enikeev'as (2005) yra įsitikinęs, kad kiekvieną žmogaus poelgį lemia jo vieta bendroje asmens elgsenos struktūroje (Vaizman, 1995). Asmens raidos procese elgsenos sistemos yra transformuojamos į sudėtingą visumą, apimančią individualią elgsenos strategiją, formuojančią vieną iš individualios elgsenos tipų. Nepaisant to, elgseną nulemia, apibrėžia tam tikri sistemos sugeneruoti veiksniai.

Darant prielaidą, kad individas negali iš prigimties būti auka (Rivman, 1990), reikia pripažinti, kad buvimas auka yra žmogui būdingas bruožas, atsirandantis kaip adaptyvus atsakas į visuomenės poveikį. Galima tvirtinti, kad visos šios sampratos traktuotės apima tik įvairius viktimizacijos laipsnius. Taigi galima sakyti, kad normalus viktimizacijos lygis būdingas individui, kuris apibūdinamas kaip gerai prisitaikęs; vidutinis lygis priklauso nuo socialinio konteksto specifikos ir prisiimtų buvimo auka sociokultūrinių normų; aukštas buvimo auka lygis asocijuojasi su specifiniais asmenybės bruožais, padidinančiais asmens pažeidžiamumą ir reikšmingai sumažinančiais prisitaikymo lygmenį. Išoriškai sąlygotos aukos asmenybės akumuliacija ir realizacija vadinama viktimizacija (Drozdikova-Zaripova ir kt., 2015). Normalus buvimas auka yra traktuojamas kaip adaptyvi reakcija, įgalinanti aukštesnį galimo psichologinio prisitaikymo lygį konkrečioje amžiaus grupėje, kurioje dominuoja tam tikri socialiniai ir lyčių

stereotipai. Psichologinė asmenybės adaptacija (nors socialinė adaptacija gali būti traktuojama kaip aukšta) tam tikroje socialinėje situacijoje yra lygiai taip pat pažeidžiama, nepaisant didėjančio ar mažėjančio buvimo auka lygio pagal konkrečios grupės normą. Iš to išeity, kad viktimizacija gali būti traktuojama kaip asmens netinkamas prisitaikymas, nukrypimas ar deformacija, priklauso mai nuo sutrikimų lygmens (Kvashis, 1999).

Pateiktame (Merlin, 1988) asmens individualių bruožų apibrėžime integrali asmenybė analizuojama per asmens psichinių bruožų sąveiką su aukos elgsenos modeliais. Išskiriami trys hierarchiniai įtakos lygmenys (biologinis, psichologinis ir aplinkos), nusakantys priežastinių veiksnių kompleksą, lemiantį savęs aukojimą ir identifikuojantį tuos, kurie perteikia aukos realizacijos būdus, sukeliamus dėl aukos elgsenos.

Remiantis sudėtingu atsaku į aplinkos poveikį ir atsižvelgiant į asmens ir jo tėvų fenotipus, formuojami stabilūs sąveikos su aplinka modeliai. Trys pagrindinės priežastys paaiškina tam tikrų elgsenos formų stabilumą. Pirmoji priežastis – tai genetinis atsakas į aplinkos poveikį (poligeninis paveldimumas) (Ostroumov ir Frank, 1976). Antroji – tai, kad asmens pastovumo šaltinis yra sociopsichologinė pozicijos ir jos pokyčių teorija (Spivakovskaya ir Stalin, 1983). Šios teorijos esmė pagrįsta nuostata, kad asmuo stengiasi užimti poziciją, nesukeliančią konflikto. Siekdamas užimti tokią poziciją, asmuo kuria labai sudėtingą tarpusavyje susijusių prielaidų, nuostatų ir suvaržymų sistemą. Šią sistemą sunku pakeisti, nes labiau tikėtina, kad bus atmesta nauja idėja, o ne pasikeis asmens pasaulėžiūra. Trečiasis asmens pastovumo veiksnys susijęs su įsitikinimu, kad žmonės klausosi tik tos informacijos ar tų žmonių, kurių nuomonė akivaizdžiai sutampa su jų pačių nuomone, nes nori išvengti savojo „aš“ pozicijos pažeidimo (Bodalev, 1995).

Žmogus kiekviename brendimo etape turėtų atlikti tas socialines užduotis, kurios būdingos tam tikram amžiui. Kiekviena užduotis yra labai svarbi vaiko adaptacijos procese, nors jos svarba ima mažėti, kai atsiranda naujų užduočių. Vaiko optimali raida vyksta sėkmingai, kai įgyvendinami esminiai tikslai ir vaikas toliau eina raidos ir adaptacijos keliu. Nepaisant to, kai kuriais atvejais (netinkamas elgesys su vaiku, organiškai pokyčiai, individualūs psichologiniai duomenys) gali susiformuoti asmens viktimizacijos procesas ir lyties identifikacija (Zakharov, 1982; Rean, 1996; Rivman, 1990). Paauglių aukos elgsenos raiška tampa rimta problema Rusijos mokyklose (Kostyunina ir Valeeva, 2015). Tai yra ir vaikinių, ir merginų problema, kaip ir tėvų bei mokytojų. Taigi, siekiant užkirsti kelią šio reiškinių neigiamoms pasekmėms, reikia atkreipti dėmesį į buvimo auka elgsenos bruožus, atsirandančius įvairiais amžiaus tarpsniais.

Šio tyrimo tikslas yra išnagrinėti ir identifiкуoti paauglių aukos elgsenos bruožus lyties aspektu. Norint pasiekti tyrimo tikslą, reikia įgyvendinti tokius uždavinius:

- 1) nusakyti paauglių socialinius vyriškumo ir moteriškumo stereotipus;
- 2) apibūdinti paauglių krizę kaip reikšmingą veiksnių formuojantis asmens viktimizacijai;
- 3) ištirti vaikinų ir merginų agresijos lygį kaip aukos elgsenos apraišką;
- 4) ištirti vaikinų ir merginų individualius asmenybės bruožus ir asmens tipą.

Imtis ir metodai

Eksperimentinis tyrimas buvo atliktas Kazanės 6-ojoje gimnazijoje (Tatarskano Respublika, Rusija). Eksperimente dalyvavo 132 mokyklą lankantys 12–15 metų paaugliai (64 vaikinai ir 68 merginos).

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, buvo taikomi šie metodai:

1. Agresyvumo lygis ištirtas naudojant Bass'o ir Perry'o klausimyną (Buss ir Perry, 1992) kaip vieną iš dažniausiai taikomų užsienio šalių ir Rusijos psichologų patikimų verbalinių tyrimo metodų (Furmanov, 1996). Šis metodas leidžia identifikuoti kai kurias tipines respondentų agresyvaus elgesio formas.

Klausimynas atskleidžia tokias agresyvių ir priešiškių reakcijų formas:

- Fizinė agresija (ataka) – fizinės jėgos panaudojimas prieš kitą asmenį.
- Netiesioginė agresija – agresija, nukreipta į kitą asmenį aplinkiniais keliais (apkaltos, pagiežingi juokeliai), ir agresija, nukreipta į ką nors konkrečiai: pykčio protrūkiai, pasireiškiantys verksmu, trypimu, stalo trankymu, ir kt. Šie protrūkiai apibūdinami kaip neturintys krypties.
- Tendencija susierzinti – pasirengimas griebtis nuožmumo, šiurkštumo net ir ne per daug susijaudinus.
- Negatyvizmas – oponuojanti elgsena, prieštaraujanti lyderiams, autoritetams. Tokia elgsena gali perraugti iš pasyvaus pasipriešinimo į aktyvią kovą su nusistovėjusiais įstatymais ir papročiais.
- Pasipiktinimas – pavydas ar neapykanta, kylantys dėl kitų sėkmės, gerovės, pyktis ant viso pasaulio dėl realiai patiriamos ar įsivaizduojamos kančios.
- Įtarumas – nepasitikėjimas ar atsargumas, pagrįsti įsitikinimu, kad visi žmonės nori tik pakenkti.
- Žodinė agresija – neigiamų jausmų išraiška tiek forma (triukšmaujant, šaukiant, klykiant), tiek ir turiniu (grasinimais, prakeiksmiais ir kt.).

- Kaltė – atsakymai į šios skalės klausimus išreiškia nuosaikią įtaką kaltės elgsenos formų apraiškoms, kas įprastai yra draudžiama (socialinės normos). Ši forma išreiškia respondento įsitikinimo, kad jis yra nelaimingas žmogus, darantis blogus dalykus ir dėl to patiriantis sąžinės graužatį, laipsnį.

Fizinė, netiesioginė ir žodinė agresija bei pyktis formuoja suminį agresyvių reakcijų, pasipiktinimo ir įtarumo indeksą – priešiško, fizinės, žodinės agresijos ir susierzinimo indeksą, nurodantį agresyvios motyvacijos lygį.

Klausimyną sudaro 75 teiginiai, į kuriuos galimi atsakymai yra „Taip“ arba „Ne“. Rezultatai apdorojami taikant aštuonias skales. Priešiškumo indeksas apima V ir VI skales, o agresyvumo indeksas (tiesioginis ir motyvacinis) apima I, III, VII skales. Normalus agresyvumas indekso dydis yra lygus 21, pridėjus ar atėmus 4, o priešiško dydis yra 6, 5–7, pridėjus ar atėmus 3.

2. Siekiant diagnozuoti tam tikras asmens charakteristikas, buvo naudojama modifikuota Freiburgo asmenybės klasifikacija (formą B (FPI-B)) (Fahrenberg, Hampel ir Selg, 1984).

Pasirinktas metodas buvo sukurtas remiantis patirtimi, įgyta kuriant ir naudojant šiuos plačiai žinomus klausimynus: 16PF, MMPI, ERI ir kt. Skalių klausimynas buvo sugeneruotas remiantis veiksmų rezultatų analize, kuri taip pat atspindėjo susijusių veiksmų derinius. Freiburgo asmenybės klasifikacijos klausimyno B forma buvo adaptuota ir modifikuota Sankt Peterburgo valstybiniame universitete.

Šią klausimyno formą sudaro 114 klausimų – tai leidžia sužinoti gana daug kiekybinės informacijos apie respondentus. Tokia klausimyno forma taikoma įprastai populiacijai, kai siekiama išanalizuoti asmenybės bruožus. Pasak mokslininkų (Krylov ir Manishev, 2003), „<...> šis klausimynas tinka norint diagnozuoti sąlygas ir asmenybės bruožus, kurie yra svarbiausi socialinės adaptacijos ir elgsenos reguliacijos procese“.

Klausimynas padeda išryškinti skirtumus, suteikia duomenų, leidžiančių geriau suprasti užduočių homogeniškumą. Tai suvaidino lemiamą vaidmenį pasirinkant būtent šį metodą ir tiko tyrimo uždaviniams įgyvendinti. Klausimyną sudaro 12 skalių – tuo jis skiriasi nuo pilnos formos (yra tik pusė klausimų). Klausimyno I–IX skalės yra pamatinės, o X–XII – išvestinės, integruojančios:

I skalė (neurotiškumas) atskleidžia asmenybės neurotiškumo lygį. Aukšti balai rodo išreikštą neurotinį sindromo astenišką tipą, kuriam būdingi ryškūs psichosomatiniai sutrikimai;

II skalė (spontaniškas agresyvumas) leidžia identifikuoti ir įvertinti psichopatiškumo tipą. Aukšti balai rodo padidėjusį psichopatiškumo lygį, sąlygojantį impulsyvų elgesį;

III skalė (depresija) padeda diagnozuoti psichopatologinio depresinio sindromo simptomus;

IV skalė (susierzinimas) yra emocinio stabilumo požymis;

V skalė (komunikabilumas) apibūdina potencialų ir esamą socialinio aktyvumo pasireiškimą;

VI skalė (šaltakraujiškumas) atspindi atsparumą įtampai;

VII skalė (reaktyvus agresyvumas) nustato psichopatijos požymių buvimą;

VIII skalė (drovumas) atspindi išankstinę nuostatą sureaguoti į įprastas įtampos kupinas gyvenimiškas situacijas, būdingas pasyviai ir gynybiniam tipui;

IX skalė (skaidrumas) sudaro galimybę charakterizuoti požiūrį į socialinę aplinką ir savikritikos lygį;

X skalė – ekstravertiškumas ir intravertiškumas;

XI skalė – emocinis nepastovumas;

XII skalė – vyriškumas ir moteriškumas.

Labiausiai dominančios buvo IV (susierzinimas), VI (pusiausvyra), VIII (drovumas) ir XI (emocinis nepastovumas) skalės, kadangi jos sudaro sąlygas įvertinti būsenas ir asmenybės bruožus, kurie yra esminiai socialinės adaptacijos ir elgsenos reguliacijos procese.

Metodų taikymas vyko įprastai: iš pradžių respondentai buvo informuojami, o po to jie pildė klausimyną. Klausimai išanalizuoti suskaičiuojant atsakymus į pirminį, arba „žaliavinį“, reitingavimą. Kitame etape „žaliaviniai“ balai buvo perskaičiuojami į standartinę devynbalę skalę.

3. Asmens tipų ir potipių nustatymo metodai (Egorycheva, 1999) suteikia galimybę nustatyti 4 pagrindinius asmenybės tipus (humanistinį, egocentrišką, sociocentrišką, negatyvistinį) ir 8 potipius, t. y. akcentuaciją (altruistinę, egoistinę, konformistinę, savęs menkinimo, mizantropinę).

Rezultatai

Tipinės individo elgsenos atsako priežastys apima pagrindinius poreikius: meilės, pritarimo, pripažinimo, motyvacinio pasirengimo veikti tam tikru būdu. Asmens noras elgtis tam tikru nustatytu būdu dažnai būna perimtas iš šeimos ar draugų, o socialinė aplinka sąlygoja elgsenos modelius. Pagrindiniai veiksniai ir sąlygos, dėl kurių formuojasi individo viktimizacija, gali apimti asmenybės bruožus (savigarbą, savivoką), asmens motyvacinį pasirengimą, elgsenos mo-

delius, asmenybės orientaciją, šeimos narių santykių ypatybes, socialinės grupės lyčių (kuriems asmuo priklauso) stereotipus.

Ilgą laiką buvo manoma, kad aukos elgsenos formavimasis pirmiausia priklauso nuo socialinių sąlygų, apimančių šeimos formavimąsi, valdymo dominavimą, tačiau vis dėlto vienas iš svarbiausių veiksnių yra socialiniai vyriškumo ir moteriškumo stereotipai, kuriuos demonstruoja tėvai, augindami savo vaikus. Daugumos paauglių nuomone, vyriškumo stereotipą atspindi tokios charakteristikos: stiprumas, drąsa, mokėjimas apginti save, tam panaudojant ir šiek tiek agresyvumo, kuris yra svarbiausia sėkmės priežastis. Dauguma respondentų apibūdina moteriškumą kaip švelnumą, gerumą, empatiją, pažeidžiamumą, nusizeminimą. Respondentų požiūriu, paauglė mergina neturėtų būti agresyvi, nes jos agresyvumas neleis jai tapti gera žmona ir mama.

Lyties nulemta elgsena pradeda formuotis 2–3 metų amžiaus vaikams. Šis amžius yra vienas iš aukos elgsenos formavimosi etapų. Trejų metų krizė (autonomijos krizė) vėliau veidrodžiškai atsispindi paauglystės krizės metu, kai išgyvenamas padidėjusio nerimo jausmas, neadekvačiai vertinamos situacijos, ardoma tarpasmeninė komunikacija – visa tai faktiškai apibrėžiama kaip aukos elgsenos pamatas.

Reikšmingas asmens viktimizacijos formavimosi veiksnys yra paauglystės krizė. Žinios apie paauglystės raidos mechanizmą įgalina suprasti ontogenetinės raidos modelius ir tam tikrus konkrečius asmenybės bruožus, pavyzdžiui, buvimą auka.

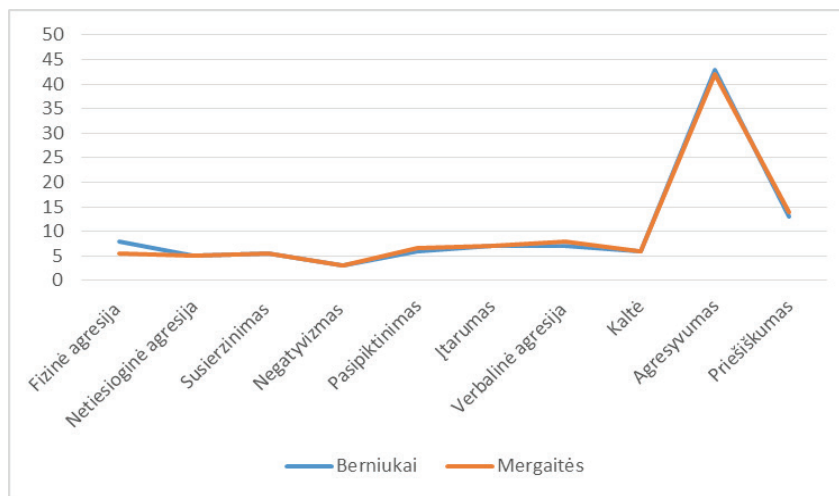
Mokslininkai (Rivman ir Ustinov, 2000) nurodo, kad dažniausiai paauglių viktimizacija pasireiškia 12–14 metų paaugliams, nes tai sąlygoja šio amžiaus tarpsnio užduočių sudėtingumas: išsilaisvinimas iš suaugusiųjų globos, naujų santykių su priešingos lyties bendraamžiais mezgimas.

Svarbus aspektas didėjančio paauglių aukų pažeidžiamumo atveju yra savęs suvokimas, prisidedantis prie asmens vidinės darnos ir suprantamas kaip lūkesčių šaltinis, t. y. susijęs su mintimis apie tai, kas turėtų nutikti. Prasta socialinė adaptacija, susijusi su neigiamu savęs suvokimu ir žemu pasitikėjimu savimi, sąlygoja didesnę galimybę tapti auka (Myasishev, 1965; Vaizman, 1995). Socialiai neprisitaikę vaikai stengiasi neišsiskirti, jų nuomonė niekam nesvarbi, jie negali savęs apginti, yra socialiai izoliuoti, linkę nusileisti kitiems. Emocinių sutrikimų turintys paaugliai kartais gali prarasti pasitikėjimą savimi, jiems būdinga nestabili tapatybė.

Greta fizinių kūno pokyčių paauglystėje atsiranda ir emocinių pokyčių: pastebima prieštarinių nuotaikų kaita, aštri ir skausminga reakcija į viską, pažeidžiamumas, padidėjęs jautrumas, dažnai pridengtas abejingumo, arogancijos ar globėjiškumo, šiurkštumo kauke, drąsos demonstravimu (Lyalin, 1973).

Merginos, pasižyminčios aukos elgsena, dažnai bando slėptis nuo kitų, užsisklęsti savyje, niekuo neišsiskirti iš kitų, bijo savo elgesiu sukelti kitų susidomėjimą. Vaikinų aukų elgsena dažnai pasireiškia nepateisinamos agresijos protrūkiais, baime parodyti savo silpnumą. Stengdamiesi pasislėpti už pabrėžtinai agresyvaus elgesio, jie sukelia priešišką reakciją. Iš atliktų stebėjimų matyti, kad drąsa dažnai sutapatinama su žiaurumo ir smurto kultu (beje, tai būdinga ir moterims).

Aukos elgsena gali pasireikšti padidėjusia agresija; dėmesys asmens vertybėms atspindi pagrindinius gyvenimo siekius: asmens susitelkimas į smurtą reiškia gyvenimo tikslų siekį arba atsaką į tam tikras situacijas (Semenyuk, 1996; Ribakova ir kt., 2016). Agresyvumas suvokiamas kaip tam tikras individo pasirengimas panaudoti smurtą norint pasiekti savo tikslų. Buss'as ir Perry'as (1992) įsitikinę, kad agresija yra atsakomoji reakcija, siekis daryti žalą kitiems: troškimas pakenkti, gauti dėmesio ir kt. Atlikus tyrimą, taikant Bass'o ir Perry'o klausimyną, gauti duomenys, kurie pavaizduoti 1 pav.

1 pav. Agresyvumo lygio diagnostikos rezultatai, tyrime taikant Bass'o ir Perry'o klausimyną

Iki šiol tradiciškai buvo manoma, kad vyrai yra agresyvesni nei moterys. Vyrai, bendraudami su kitais, yra labiau linkę pasirinkti agresyvią elgseną, ypač fizinę. Atliekant tyrimą nebuvo nustatyta agresyvumo apraiškų, tradiciškai priskiriamų vyrams. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad merginos yra tokios pat agresyvios kaip ir vaikinai. Buvo nustatyta, kad fizinę agresiją labiau išreiškia vaikinai, o verbalinę agresiją labiau išreiškia merginos.

Individualių asmenybės bruožų tyrimas buvo atliktas taikant Freiburgo asmenybės klasifikaciją (formą B (FPI-B)). Klasifikacija apėmė tokias skales:

I skalė (neurotiškumas) apibūdina asmenybės neurotiškumo lygį;

IV skalė (susierzinimas) nurodo emocinį stabilumą;

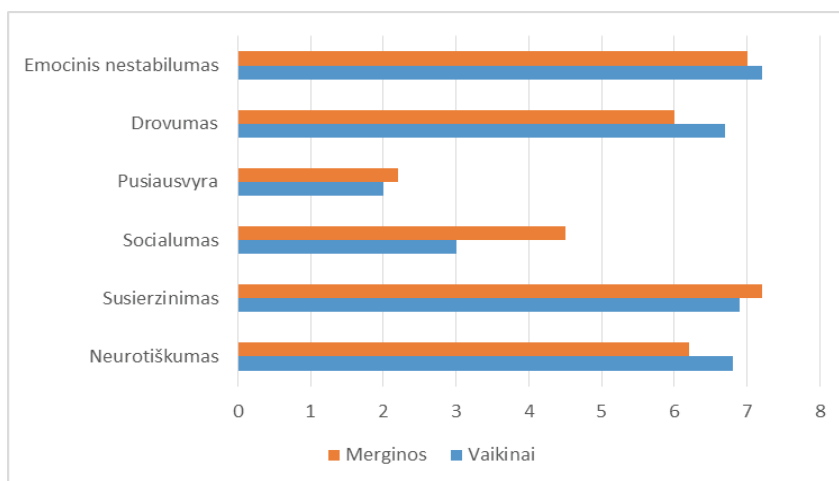
V skalė (komunikabilumas) apibūdina potencialų ir esamą socialinio aktyvumo pasireiškimą;

VI skalė (šaltakraujiškumas) atspindi atsparumą stresui;

VIII skalė (drovumas) atspindi išankstinę nuostatą sureaguoti į įprastas sudėtingas situacijas, būdingas pasyviai ir gynybiniam tipui;

XI skalė atspindi emocinį nestabilumą.

Tyrimo rezultatai pateikti 2 pav.

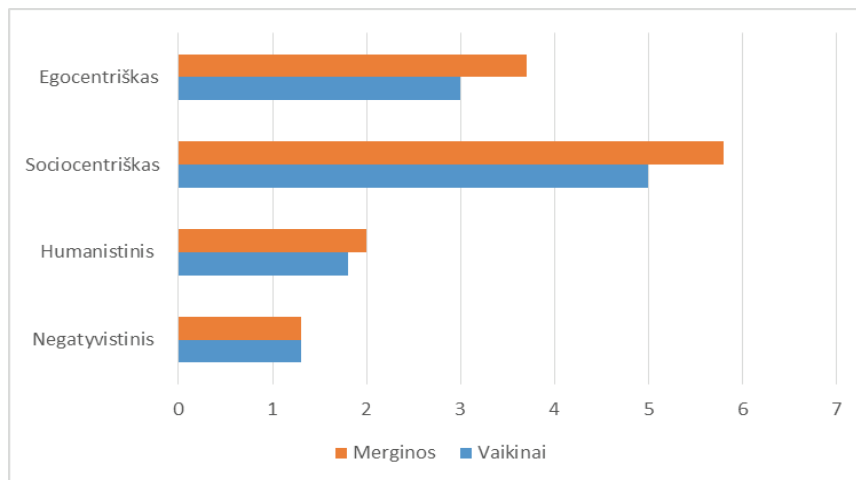
2 pav. Tyrimo rezultatai, gauti taikant modifikuotą Freiburgo asmenybės klasifikaciją (forma B (FPI-B))

Kaip matyti, tirtų mokinių imtyje nustatyti aukšti I skalės (neurotiškumo) rezultatai; šie rezultatai yra susiję su išreikštu neurotinio sindromo astenišku tipu, kai yra psichosomatinių sutrikimų. IV skalės (susierzinimo) aukšti rezultatai parodo nestabilią emocinę būseną, polinkį į emocionalų atsaką.

V skalės (komunikabilumo) žemi vaikinių rezultatai rodo, kad nėra jokio poreikio komunikuoti; vertinant pagal šią skalę merginas galima pasakyti, kad jos pasiekia vidutinį lygį, taigi yra socialesnės nei vaikinai. VI skalės (šaltakraujiškumo) žemi rezultatai rodo pažeidžiamumą, kurį sąlygoja stresas, abejonės

savimi ir pesimistinės nuotaikos. VIII skalės (drovumo) aukšti balai atspindi nerimo, susikaustymo ir netikrumo jauseną – tai lemia sunkumus užmezgant socialinius kontaktus. XI skalės (emocinio nestabilumo) aukšti balai atskleidžia emocinės būklės nestabilumą, pasireiškiantį dažniais emocijų svyravimais, padidėjusiu susijaudinimu, susierzinimu, savikontrolės trūkumu.

Rezultatai, gauti taikant diagnostinę technologiją „Asmeninis orientacijos tyrimas“, kurią parengė Egorycheva (1999), pateikiami 3 pav.

3 pav. Tyrimo rezultatai, gauti taikant Egorychevos technologiją „Asmeninis orientacijos tyrimas“

Nustatytas mažas procentas humanistinės ir egocentrinės orientacijos respondentų. Humanistine orientacija besivadovaujantis žmogus pripažįsta kitų žmonių teisę apsispręsti, lygiai kaip ir savo teisę apsispręsti. Tokio žmogaus pagrindinė vertybė yra asmenybė. Tai atsispindi formuojant save kaip visavertį žmogų, pripažįstant kitus tokius, kokie jie yra. Egocentriiniu požiūriu besivadovaujančiam žmogui svarbu, kaip jis atrodo kitų akimis, visos jo veiklos sutelktos į savo interesus, problemas, jam svarbu, kad visuomenė pripažintų jo teises, ypatingą jo vertę. Toks žmogus nesiekia suprasti kitų ir jiems padėti. Humanistinio asmens orientacija teigiamai koreliuoja su empatijos veiksmiais, o geocentrinio – neigiamai. Nustatytas didelis procentas sociocentriškai orientuotų asmenybių. Tokių asmenybių esminis bruožas yra tai, kad asmuo nepripažįsta savęs. Pripažindamas kitų žmonių teisę būti tuo, kuo jie nori, jis lygina save su kitais ir nusprendžia, kad kiti yra geresni už jį. Jo požiūris, nuomonė ir pozicija priklauso nuo kitų žmonių. Nustatytas ir didelis procentas negatyvistinės

orientacijos žmonių. Tokios savivokos žmogus nepripažįsta savęs ar kitų žmonių, jaučiasi visiškai nevykęs, yra susirūpinęs dėl savo idealų žlugimo, problemiško santykių su bendraamžiais, šeima, mažai domisi kitų jausmais, troškimais, poreikiais, interesais.

Taigi daugybė lytinės brandos ypatybių (besikeičiantis įvaizdis, savęs vertinimas, suvokimas, pilnametystės suvokimo atsiradimas, troškimas išsilaisvinti, poreikis bendrauti su bendraamžiais, troškimas save įtvirtinti bet kokia kaina, emocinis nestabilumas, agresija, fiziniai pokyčiai, padidėjęs seksualumas, socialinė patirtis etc.), būdingų beveik visiems protiškai sveikiems vaikams, pirmiausia lemia paauglių socialinę atskirtį ir iš to išplaukiančią jų viktimizaciją.

Diskusijos

Esama daug aukos elgsenos raišką paaiškinančių teorijų: biologinė teorija apie išankstinį priskyrimą tam tikram elgsenos tipui, grindžiamam biologiniu temperamentu (Lombroso, 2005); išankstinė genetinė dispozicija (Teutsch ir Teutsch, 1994), „įgimtos aukos“ teorija (Ueda, 1989), teorijos, siejančios kai kurias deviacijas su intelektualiniais ar mentaliniais sutrikimais (Morozova, 1999), deviacijų paaiškinimai kultūriniu aspektu, stigmatizacijos teorija, paaiškinanti aukos elgseną, savęs stigmatizavimo teorija ir t. t.

Yra daug psichologinių teorijų, kuriomis siekiama paaiškinti žmogaus elgsenos modelius. Kiekviena iš šių teorijų plėtoja įvairius žmogaus elgsenos formavimosi ir sąlygotumo aspektus: biologinį, psichologinį, socialinį. Egzistuoja trys pamatinės nuostatos, galinčios paaiškinti žmogaus elgsenos determinacijos mechanizmus. Pirmiausia tai internalistinė (elgsenos) nuostata (Watson, 1914; Skinner, 1957), teigianti, kad beveik visi įgūdžiai yra įgyjami, todėl aplinka atlieka lemiamą vaidmenį. Kiti siūlo elgsenos priežastimis laikyti vidinius mechanizmus, pavyzdžiui, instinktus, įsitikinimus, mąstymo procesus.

Instinktai yra apibrėžiami kaip paskata veikti, kuri yra paveldima ir genetiškai užprogramuota (Freud, 1925). Internalistinė nuostata teigia, kad elgseną gali sąlygoti stabili asmens charakteristika arba išorinis poveikis. Asmenybės teorija skiriasi nuo instinktų teorijos: pirmosios teorijos sekėjai traktuoja asmens savybes kaip įgytas, t. y. ne vien tik genetiškai paveldėtas (Adler, 1927; Rotter, 1982).

Trečia mechanizmų grupė, pagal kurią nustatoma žmogaus elgsena, yra pažintinė veikla. Remiantis kognityviniu požiūriu galima teigti, kad aplinkos poveikis (per apdovanojimus ir bausmes) yra svarbus, tačiau žmogaus elgseną iš tikrųjų lemia šio poveikio kognityvinės interpretacijos: jo lūkesčiai, suvokimas, atmintis ir mąstymas (Hjelle ir Ziegler, 1992).

Išvados

Analizuojant ir lyginant eksperimentinio tyrimo rezultatus suformuluotos tokios išvados:

1. Ilgą laiką buvo manoma, kad aukos elgseną lemia lytis. Tyrimas atskleidė kai kuriuos paaugliams būdingus aukos elgsenos požymius, tačiau jokių aiškių su lytimi susijusių asmenybės bruožų nebuvo nustatyta. Tai gali būti paaiškinama kaip šiuolaikinės visuomenės besikeičiančių lyčių vaidmenų, ypač maskulizmo fenomeno tarp moterų atsiradimo, rezultatas.

2. Lyčių stereotipų deformacija šiuolaikinėje visuomenėje atsispindi per aukos elgsenos apraiškas.

3. Paauglių agresijos lygis, kaip vienas iš viktimizacijos ženklų, yra gana aukštas ir vaikinų, ir merginų.

4. Negatyvistine orientacija besivadovaujantys paaugliai nepripažįsta nei savęs, nei kitų žmonių, tačiau jie dominuoja tarp paauglių.

Atlikus tyrimą iškilo naujų klausimų, kuriuos būtina spręsti: ištirti asmeniųjų savybių, pavyzdžiui, temperamento ar charakterio, poveikį individualios viktimizacijos procesui, išanalizuoti reiškinius, neleidžiančius susiformuoti aukos elgsenai.

Literatūra

Adler, A. (1927). *Understanding human nature*. Garden City, NY: Garden City Publishing.

Bodalev, A. A. (1995). *Personality and Communication: Selected works*. Moscow: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademia.

Buss, A. H., & Perry, M. P. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452–459.

Drozdikova-Zaripova, A. R., Kostyunina, N. Y., & Kalatskaya, N. N. (2015). Prevention of Student Youth's Victim Behavior. *Review of European Studies*, 7 (4), 88–92.

Egorycheva, I. D. (1999). Adolescent's Personal Orientation and the Method for its Diagnosis. *Mir Psichologii*, 1, 264–277.

Enikeev, M. I. (2005). *Legal Psychology. With the Basics of General and Social Psychology: A textbook for High Schools*. Moscow: Norma.

Fahrenberg, J., Hampel, R., & Selg, H. (1984). *Das Freiburger Persönlichkeitsinventar (FPZ und FPI-R), Handbuch (The Freiburg Personality Inventory (FPI*

- and FPI-R). *Manual*). The Freiburg Personality Inventory (FPI and FPI-R). Manual 4th ed. Hogrefe, Gottingen.
- Freud, S. (1925). *Collected papers*. London: Institute for Psychoanalysis and Hogarth Press.
- Furmanov, I. A. (1996). *Childhood Aggressiveness: psychodiagnostics and correction*. Minsk: MSU.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Hjelle, L., & Ziegler, D. (1992). *Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications*. St. Petersburg: Piter.
- Kostyunina, N. J., & Valeeva, R. A. (2015). Prevention and Correction of Juvenile Neglect. *Review of European Studies*, 7 (5), 225–230.
- Krylov, A. A., & Manichev, S. A. (2003). *Workshop on General, Experimental and Applied Psychology*. St. Petersburg: Piter.
- Kvashis, B. (1999). *Fundamentals of Victimology*. Moscow: Nauka.
- Lefterov, V. A., & Vakulich, T. M. (2013). Psychological characteristics of victim behavior of women in situations of domestic violence. *Psychology and Law*, 2. Prieiga internete: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n2/61022.shtml>.
- Lombroso, Ch. (2005). *Criminal Man*. Moscow: EKSMO.
- Lyalin, N. A. (1973). *About You, Parents*. Leningrad: Lenizdat.
- Malkina-Pykh, I. G. (2006). *Psychology of victim's behavior*. Moscow: EKSMO.
- Merlin, V. S. (1988). *Personality as a subject of psychological research*. Perm: PSPI.
- Morozova, N. B. (1999). *Mental Disorders Among Children's Victims Affected by Sexual Abuse (clinic, age peculiarities, forensic psychiatric significance)*. Doctoral dissertation. Moscow.
- Myasishev, V. N. (1965). Social Psychology and Psychology of Relationships. *Problems of General Psychology*, 3, 273–285.
- Ostroumov, S. S., & Frank, L. V. (1976). About Victimization and Victimhood. *The Soviet state and the right*, 4, 16–21.
- Pinel, E. C. (1999). Stigma Consciousness. The psychological legacy of social stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (1), 114–128.
- Rean, A. A. (1996). Aggression and Aggressive Personality. *Psychologicheskii Journal*, 5, 3–18.

- Ribakova, L. A., Valeeva, R. A., & Merker, N. (2016). Bullying in School: Case Study of Prevention and Psycho-Pedagogical Correction. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11 (7), 1603–1617.
- Rivman, D. V., & Ustinov, V. S. (2000). *Victimology*. St. Petersburg: Yuridicheski Tsentr Press.
- Rivman, V. D. (1990). Victim Prevention Measures. *Vestnik Moscovskogo Universiteta*, 3, 11–15.
- Rotter, J. B. (1982). *The development and applications of social learning theory: Selected papers*. New York: Praeger.
- Semenyuk, L. M. (1996). *Psychological Features of Adolescent Aggressive Behavior and the Conditions for Correction*. Moscow: Flint.
- Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Spivakovskaya, A. S., & Stalin, V. V. (1983). *Self-consciousness*. Moscow: Moscow University Publishing House.
- Teutsch, Ch. K., & Teutsch, J. M. (1994). *From Here to Greater Happiness or How To Change Your Life for Good*. Publishing House 'SunRay-Dnepro'.
- Ueda, K. (1989). *Crime and Criminology in Modern Japan*. Moscow: Progress.
- Vaizman, N. P. (1995). *Rehabilitation Pedagogy (medical-psychological and pedagogical aspects)*. Moscow: Prosveschenie.
- Valeeva, R. A., & Demakova, I. D. (2015). Humanization of Education in the Context of Janusz Korczak Pedagogical Ideas. *Review of European Studies*, 7 (5), 186–192.
- Watson, D. (1914). *Behaviour. Introduction to Comparative Psychology*. New York: Holt.

SĄSAJA TARP PAAUGLIŲ LYTIES IR AUKOS ELGSENOS

Roza A. Valeeva, Natalia N. Litvinova, Ewa M. Kulesza

Santrauka

Būtinybę atlikti mokslinį tyrimą padiktavo Rusijos visuomenės situacija, kurioje jau vaikams ir paaugliams būdingas aukos elgsenos pasireiškimas, keičiantis ir jų lyčių vaidmenis. Sisteminės krizės ir nestabilių sąlygų laikotarpiu socialinis pasaulis keičiasi, todėl labai lengvai įsitvirtina priešų vaizdinys, o tai sukelia padidėjusią agresiją, kuri yra išskirtinė aukos elgsenos ypatybė. Aukos elgsena yra nukrypimas nuo saugios elgsenos normų, ji realizuojama per socialines, psichines ir moralines apraiškas.

Paauglių aukos elgsena tampa rimta problema Rusijos mokyklose. Tai būdinga ir vaikinams, ir merginoms, tėvams ir mokytojams. Taigi, siekiant išvengti šio reiškinio neigiamų pasekmių, reikia atkreipti dėmesį į buvimo auka bruožus, atsirandančius įvairiais amžiaus tarpsniais.

Tyrimo tikslas yra identifikuoti paauglių aukos elgsenos bruožus lyties aspektu. Tyrimo tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai:

- 1) atskleisti paauglių socialinius vyriškumo ir moteriškumo stereotipus;
- 2) apibūdinti paauglių krizę kaip reikšmingą veiksnį formuojantis asmens viktimizacijai;
- 3) ištirti vaikinų ir merginų agresijos lygį kaip aukos elgsenos apraišką;
- 4) ištirti vaikinų ir merginų individualius asmenybės bruožus ir asmens tipą.

Aukos elgsenos formavimosi priežasčių nustatymas grindžiamas paauglių lyčių ypatybių analize. Lyčių stereotipų deformacija šiuolaikinėje visuomenėje atsispindi per aukos elgsenos apraiškas. Merginos, pasižyminčios aukos elgsena, dažnai bando slėptis nuo kitų, užsisklendžia savyje, bijo išsiskirti iš kitų, kad savo elgesiu nesukeltų kitų susidomėjimo. Vaikinų aukos elgsena dažnai pasireiškia agresijos protrūkiais, baime parodyti savo silpnumą. Stengdamiesi pasislėpti už pabrėžtinai agresyvaus elgesio, vaikinai sukelia priešišką reakciją. Agresijos lygis, kaip vienas iš viktimizacijos ženklų, yra palyginti aukštas ir vaikinų, ir merginų. Šioje kategorijoje dominuoja paaugliai, pasižymintys negatyvistinės asmenybės bruožais, nepripažįstantys savęs ar kitų žmonių.

Eksperimentinis tyrimas buvo atliktas Kazanės 6-ojoje gimnazijoje (Tatarskano Respublika, Rusija). Eksperimente dalyvavo 132 mokyklą lankantys 12–15 metų paaugliai (64 vaikinai ir 68 merginos). Pagrindiniai tyrimo metodai yra Bass'o ir Perry'o klausimynas, modifikuota Freiburgo asmenybės klasifikacija (forma B (FPI-B)), asmens tipų nustatymo metodai, leidžiantys identifikuoti ti-

pines respondentų agresyvaus elgesio formas, kai kuriuos asmenybės bruožus, pagal kuriuos galima apibrėžti keturis pagrindinius asmens tipus (humanistinį, egocentrišką, sociocentrišką, negatyvistinį). Tyrimu nustatyti kai kurie skirtinųjų lyčių paauglių aukos elgsenos bruožai.

Analizuojant ir lyginant eksperimentinio tyrimo rezultatus suformuluotos šios išvados:

1. Ilgai buvo manoma, kad aukos elgseną lemia lytis. Tyrimas atskleidė kai kurias paaugliams būdingas aukos elgsenos ypatybes, tačiau jokių aiškių su lytimi susijusių asmenybės bruožų nebuvo nustatyta. Tai gali būti paaiškkinama kaip šiuolaikinės visuomenės besikeičiančių lyčių vaidmenų, ypač maskulinizmo fenomeno tarp moterų atsiradimo, rezultatas.
2. Lyčių stereotipų deformacija šiuolaikinėje visuomenėje atsispindi per aukos elgsenos apraiškas.
3. Paauglių agresijos lygis, kaip vienas iš viktimizacijos ženklų, yra gana aukštas ir vaikinų, ir merginų.
4. Negatyvistinės orientacijos paaugliai nepripažįsta savęs ar kitų žmonių, tačiau jie dominuoja tarp kitų paauglių.

Šis straipsnis turėtų būti naudingas mokytojams, dėstytojams ir specialistams, kurie domisi socialine psichologija, pedagogika, viktimologija.

Atlikus tyrimą iškilo naujų klausimų, kuriuos būtina spręsti: ištirti asmeniųjų savybių, pavyzdžiui, temperamento ar charakterio, poveikį individualios viktimizacijos procesui, išanalizuoti reiškinius, neleidžiančius susiformuoti aukos elgsenai.

GENDER ASPECTS IN THE VICTIM BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Roza A. Valeeva

Kazan Federal University, Kazan City, Russia

Natalia N. Litvinova

V. I. Vernadsky Crimean Federal University, Yalta City, Russia

Ewa M. Kulesza

The Maria Grzegorzewska University, Warsaw, Poland

Abstract¹

This *research* has been necessitated by the current situation in our society where victim behaviour is developing amongst children and adolescents relating to their changing gender roles. An identification of the causes of the formation of victim behaviour is based on an analysis of the gender characteristics of adolescents. The main research methods used are the Bass-Perry questionnaire and the modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B). This uses a technique of personal orientation study for the identification of the typical forms of respondents' aggressive behaviour and some personality traits. This involves the allocation of four major types of personality orientation (humanistic, egocentric, sociocentric, negativistic). The deformation of gender stereotypes in modern society is reflected in the manifestation of victim behaviour. Level of aggression, as one of the signs of victimisation, is quite high both amongst boys and girls. Adolescents with a negativist personality orientation do not accept themselves or others and they prevail among this category. The research resulted in identifying some features of victim behaviour amongst adolescents of differing genders. No clear gendered features were identified that could be explained as the result of changing gender roles in contemporary society or of masculinisation phenomenon affecting females in particular.

Keywords: *victim behaviour, gender, victimisation, masculinisation.*

Introduction

Current stage of societal development, taking cognisance of a systemic crises and unstable conditions incorporates an image of a social and global

¹ **ACKNOWLEDGMENTS.** The work is performed according to the Russian Government Program of Competitive Growth of Kazan Federal University.

world. In these circumstances, the enemy image is easily established which leads to increased aggression as a particular characteristic of victim behaviour.

Victim behaviour is a deviation from the norms of safe conduct, realized in the combinations of social, mental and moral manifestations. Victim behaviour is not random. It is structured through conduct, personal characteristics (including those that are age-related), though the socialization effects of upbringing and life experiences. These are predisposing element within victim behaviour (Kvashis, 1999).

Historically, within social practice, criminal victimology has been the related field of study. There is a significant number of theoretical and methodological works of Russian researchers (Lefterov & Vakulich, 2013). The victim phenomenon is studied with the help of an interdisciplinary systemic approach to avoid a narrow perspective.

Thus, 'victimhood' and 'victim personality behaviour' attract a great deal of attention in sociology, social psychology, personality psychology, psychopathology, pedagogy and other related scientific fields. At present, the study of the psychological aspects of victim behaviour is conducted at two main levels: a social phenomenon and an individual psychological personality characteristic with his/her victimological activity (Malkina-Pykh, 2006). Victimhood as a social phenomenon is beyond the framework of our study, therefore, special attention will be paid to victimhood as an individual psychological personality characteristic.

An interpretation of the reasons for victim behaviour is about a need for a clear understanding of the very nature of this complex multiple socio-psychological phenomenon. Its study requires the application of contemporary ideas for the systemic probability processes. At the same time Enikeev (2005) believes the essence of each behavioral act is determined by its place in the overall structure of a person's behaviour (Vaizman, 1995). In the individual development process the behavioural systems are transformed into a complex set of individual behavioural strategies, forming one of the types of individual behaviours. However, the behaviour is predetermined, by some naturally specified system generated factors.

Considering that the individual can not originally be a victim (Rivman, 1990), then victimhood is the inherent trait of a human being that appears in an adaptive response to society. We can assert that these approaches consider varying degrees of victimization. Three positions can be stated here: 'the normal level of victimization' as inherent in the individual characterised by a good adaptation; the 'average' level depending on the specific social context and accepted socio-cultural norms of victimhood; and the 'high' level of victimhood associated with specific traits of personality that increase the vulnerability and

significantly reduce the level of adaptation. The accumulation and realisation of an externally inherent victim personality is called victimization (Drozdikova-Zaripova et al., 2015). A 'normal' victimhood is regarded as an adaptive reaction leading to the highest possible level of psychological adjustment found in the group in terms of age, social and gender stereotypes. The psychological personality adaptation (at the same time social adaptation can be regarded as high) in a certain social situation is equally violated by raising or falling victimhood level with respect to the group norm. Thus, victimisation can be considered as person's maladjustment, deviation or deformation depending on the level of the disorders (Kvashis, 1999).

Merlin's full description of the individual features of a person is referred to as an integral personality considered under the relationship of differentiated subsystems of the mental trait of a person with victim behaviour patterns (Merlin, 1988). Therefore, three hierarchical levels of influence (biological, psychological and environmental) are distinguished to consider a complex of determining factors leading to self-sacrifice in the ontogeny and identification of those that mediate the ways of victim realisation after victim behaviour.

Stable patterns of interaction with the environment are formed based on complex responses to that environmental influence and taking into account the human phenotype and his/her parents. Three main reasons explain the stability of certain behaviour forms. Firstly, is the genetic basis of responses to the environment influence (polygenic inheritance) (Ostroumov & Frank, 1976). The second source of personal immutability is a socio-psychological theory of position and position changes (Spivakovskaya & Stalin, 1983). The principal point of this theory is that a person is making efforts to achieve a certain position or balance, i.e. trying to take positions, not conflicting ones. To that end, he/she is building a very complex framework of interconnected assumptions, constraints and attitudes to behavioral confirmation. This framework is difficult to change, as it is more likely to be thrown a new idea than a person's world view is to be changed. The third factor of personal immutability is that people listen selectively to information or the people whose opinion obviously coincides with their own in order to avoid a violation of I-position (Bodalev, 1995).

A child should complete the most important special tasks for a given age appropriateness. Each task is of a critical importance for the child's development. Although its importance declines as new tasks arrive. A child will usually achieve his/her optimum development in milestone challenges and progression. However, in some cases (ill-treatment of a child, the presence of organic changes, individual psychological characteristics) personality victimization maladjustment and gender identification can occur (Zakharov, 1982; Rean, 1996; Rivman, 1990). Adolescents' victim behavior is becoming a

serious problem in Russian schools (Kostyunina & Valeeva, 2015). It is a problem for both boys and girls. It is also a problem for the parents and teachers. In order to prevent the negative consequences of this phenomenon professionals should know how to pay attention to the features of victimhood and how it manifests at different age stages.

Thus, the purpose of this research is to study and identify the features of adolescents' gender victim behaviour. Consequently the following tasks were identified:

1. To reveal the adolescents' social stereotypes of masculinity and femininity;
2. To identify teenage crisis as a significant factor in the person's victimization forming;
3. To study levels of aggression in boys and girls as manifestation of victim behavior;
4. To study individual personality traits and personal orientation of boys and girls.

2. Materials and Methods

An experimental study was conducted in the Kazan gymnasium N6 (Republic of Tatarstan, Russia). The experimental work involved 132 school teenagers between the age of 12-15 (64 boys and 68 girls).

In accordance with the purpose of the study, we used the following methods:

1. To study the level of aggressiveness the Bass-Perry questionnaire (Buss & Perry, 1992) as one of the most frequently verbal reliable research method applied by foreign and Russian psychologists (Furmanov, 1996). The Bass-Perry method allows the identification of some typical forms of aggressive behaviour amongst respondents.

The questionnaire reveals the following forms of aggressive and hostile reactions:

- Physical aggression (attack) - the use of physical force against another person.
- Indirect aggression - aggression directed to another person by circuitous routes (gossip, malicious jokes), and aggression directed against nobody - anger explosions causing crying, stamping around, punching the table etc. These explosions are characterized unoriented and un-streamlined.

- Tendency to irritation - a readiness to embrace temper, sharpness, roughness with the slightest stimulation.
- Negativism - oppositional forms of behaviour directed against authority or leadership. This behaviour can grow from passive resistance to active struggle against the established laws and customs.
- Resentment - envy and hatred towards others arising from a sense of bitterness, furious at the rest of the world for real or imaginary suffering.
- Suspicion - mistrust and caution based on the belief that the people around one are intent on harm.
- Verbal aggression - an expression of negative feelings both through the form (row, screaming, screeching), and the content of the verbal responses (threats, cursing, swearing).
- Guilt - the answers to questions of this scale express a moderating influence on the guilt behaviour forms that are normally prohibited (the social norms). This item expresses the degree of respondent's belief that he/she is a poor person who does wrong things with the presence of his/her remorse.

Physical aggression, indirect aggression, verbal aggression and anger form a total index of aggressive reactions, resentment and suspicion – the index of hostility, physical, verbal aggression and irritation indicating the level of aggressive motivation.

The questionnaire consists of 75 statements that are subject to answers of 'yes' or 'no'. The results are processed with a key of eight scales. The hostility index includes 5 and 6 scales and aggressiveness index (both direct and motivational) includes 1, 3, 7 scales. Norm aggressiveness is the size of its index equal 21 plus or minus 4, and hostility is – 6, 5-7 plus or minus 3.

2. For the diagnosis of certain personal characteristics we used a modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B) (Fahrenberg, Hampel & Selg, 1984).

The chosen method was created with the experience of building and using such widely known questionnaires as 16PF, MMPI, ERI, and others. Scales questionnaire were generated on a factor analysis of the results and also reflected a set of interrelated factors. Form 'B' of the FRI questionnaire has been adapted and modified at the Faculty of St. Petersburg State University of Psychology.

This form of questionnaire is economic one. It consists of 114 questions and provides a relatively large amount of quantitative information about important

personal factors. Accordingly, it applies to the normal population when analysing personality traits. As A. A. Krylov and S. A. Manishev (2003) pointed out, '... the questionnaire is for the diagnosis of conditions and personality traits which are of primary importance for the process of social adaptation and regulation of behavior.' The design of this form is characterised by a reasonable approach and a phased psychometric test performance.

The ability to differentiate is high and there are positive data concerning the tasks of homogeneity and the stability time test. These qualities have all played a decisive role in the choice of this method of working with the respondents. Furthermore it conforms to the objectives of our research. The FPI questionnaire contains 12 scales; yet the form differs from the full form containing only half the number of questions. The Scale questionnaire I-IX form the primary, or base, with X-XII being derivatives and integrating.

Scale I (neuroticism) speaks about the level of a neurotic personality. High scores correspond to the expressed neurotic syndrome of asthenic type with significant psychosomatic disorders.

Scale II (spontaneous aggressiveness) allows identifying and assessing of a psychopathology of an intropunitive type. High scores indicate an increased level of psychopathologisation that lays the basis for impulsive behavior.

Scale III (depression) makes it possible to diagnose the symptoms characteristic of a psychopathological depressive syndrome.

Scale IV (irritability) gives an indication of emotional stability level. High scores indicate an unstable emotional state with a tendency to affective response

Scale V (sociability) describes both a potential and an actual manifestation of social activity.

Scale VI (poise) reflects the resistance to stress.

Scale VII (reactive aggressiveness) is designed to detect the presence of signs of psychopathologisation of extrapunitive type.

Scale VIII (shyness) reflects a predisposition to stressful response to ordinary life situations, proceeding according to the passive-defensive type.

Scale IX (openness) allows characterizing the attitude to the social environment and the level of self-criticism.

Scale X (extraversion - introversion). High scores on the scale correspond to a pronounced extraversion of personality, low scores indicate expressed introversion.

Scale XI (emotional lability). High scores indicate the instability of the emotional state, manifested in frequent mood swings, increased excitability, irritability, lack of self-regulation

Scale XII (masculinity - femininity). High scores indicate psychic activity predominantly in the male type, low scores according to the female type.

As part of this work we were interested in the following scales: Scale number 4 (irritability), scale number 6 (poise), scale number 8 (shyness), and scale number 11 (emotional lability). This was because they allowed us to estimate the states and personality traits which are central to the process of social adaptation and the regulation of behaviour.

Work was carried out in a standard format: the respondents were instructed and then they worked with the questionnaire. Their answers were processed to quantify responses for primary, or 'raw' ratings. The next stage was to translate 'raw' scores in the standard evaluation 9-point scale.

3. Methods of studying personal orientation (Egorycheva, 1999). This provides an opportunity to allocate 4 basic types of personal orientation (humanistic, egocentric, sociocentric, negativistic) and 8 subtypes - accentuation (altruistic, egoistic, conformist, self-deprecating, misanthropic).

Results

The causes of the typical individual behavioural responses which include features of basic needs, first of all, in love, approval, recognition; and in motivational readiness to act in a certain way; and a person's behavioural willingness existed in the fixed set (taken from the family or friends) and supported behaviour patterns by social environment. The main factors and conditions in which individual victimisation formed included the following features of personality traits - self-esteem, self-concept, a person's motivational readiness, originated behaviour patterns, personality orientation, features of family relationships and the social group gender stereotypes to which a person belongs.

It was long believed that the formation of victim behaviour depends firstly on certain social conditions which include both family and social formation and the type of government which a person lives in. However, determining factors are also the social stereotypes of masculinity and femininity which parents use during the process of a child's upbringing. According to the thoughts of the majority of teenagers the stereotype of masculinity is reflected in the following characteristics: strong, brave, one who knows how to stand up for her/himself, the defender who has a certain level of aggressiveness as an essential quality

for success. The majority of respondents describe femininity as tenderness, kindness, empathy, vulnerability, humility. From the respondents' point of view, a teenage girl, a woman should not be aggressive, otherwise, her high level of aggressiveness will not allow her to become a good wife and mother.

From aged two to three years a child's gender-specific behaviour is beginning to form, and this age is one of the stages of victim behaviour formation. The stage of specific crisis aged three years (autonomy crisis) has its 'mirror' reflection during teenager crisis years, leading to the demonstration of increased anxiety, inadequate assessment of the situation, and the disruption of interpersonal communication constituting the basis of victim behaviour.

A significant factor in the person's victimisation forming is a teenage crisis. Knowledge of sources, conditions and the development mechanism in adolescence gives the key to the patterns of ontogenetic development in general, and certain personality traits, such as victimhood, in particular. It is no coincidence that the study of adolescence is associated with a set of problems of different levels, nature and content.

Several authors (Rivman & Ustinov, 2000) noted that most victims vulnerable among adolescents are those between the ages of twelve to fourteen. This is due to the complexity of the tasks of this period: liberation from adult care and building new relationships with the opposite sex and peers.

An important aspect of increasing adolescent victim vulnerability is the 'I-concept'. This becomes an important factor in the interpretation of experience, it contributes to the individual's internal consistency and is a source of expectations, that is, ideas about what should happen. Poor social adaptation associated with a negative 'I-concept' and low self-esteem leads to an increase in adolescent victimhood, and this constitutes the passive victim type (Myasishev, 1965; Vaizman, 1995). These children try to stand out, no one takes their opinion into account, they can not stand up for themselves, are socially isolate, tend to subjugate and conform. Adolescents with emotional disorders may have an unstable self-esteem and identity.

In addition to the physical body changes, and changes in the emotional sphere there are: noticeable, contradictory mood shades; sharp and painful reaction to everything that happens; vulnerability, hypersensitivity, often hidden behind a mask of indifference, arrogance and condescension or coarseness and bravado (Lyalin, 1973).

Moreover, sometimes gender characteristics are very clearly traced both in boys and girls. Girls with this victim behaviour often try to hide from others, withdraw into themselves, become as inconspicuous as possible and fearful of their behaviour in order to prevent being noticed or have anyone take an

interest in them. The boys' victim behaviour often manifests itself as outbursts of unwarranted aggression. And they are afraid to show their weakness. In hiding behind demonstrably aggressive behaviour, they hope to counter a further aggression in their address. Observations show that courage is often identified with the cult of cruelty and violence. However, today it is known that women also can develop in the same spirit.

One manifestation of victim behaviour is the increased level of aggression. There may be a focus on major life interests, on the achievement of life goals, or as a response to certain situations (Semenyuk, 1996; Ribakova et al., 2016). Aggressiveness is regarded as an individual readiness to use violent means for achieving personal goals. Buss & Perry (1992) believe that aggression is an action response intended to harm other organisms. These include: the desire to cause harm; the received consideration as a result of aggressive actions. According to the study using the Bass-Perry questionnaire (Buss & Perry, 1992) we have received the data which are displayed in Figure 1.

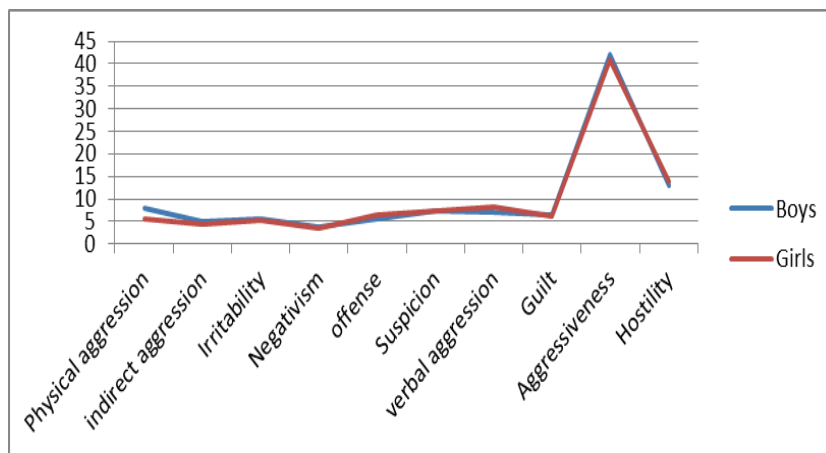

Fig. 1. The study results of the aggressiveness level diagnosis after the Bass-Perry questionnaire

It has been the traditional view that men are more aggressive than women. Men are more likely in their relationships with other to choose aggressive behaviour, especially that which is physical. In the monitoring process data associated with the aggression traditionally assigned to men has not been received. According to our data girls are as aggressive as boys. It was found that physical aggression is significantly more expressed in boys, whilst verbal aggression is more expressed in girls.

A diagnosis of individual personality traits has been carried out using the modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B). It has addressed the following scales:

Scale I (neuroticism) characterizes the level of neuroticism personality.

Scale IV (irritability) gives an indication of emotional stability level.

Scale V (sociability) describes both a potential and an actual manifestation of social activity.

Scale VI (poise) reflects the resistance to stress.

Scale VIII (shyness) reflects a predisposition to stressful response to ordinary life situations, proceeding according to the passive-defensive type.

Scale XI (emotional lability).

The results of the diagnosis after using the modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B) is shown in Figure 2.

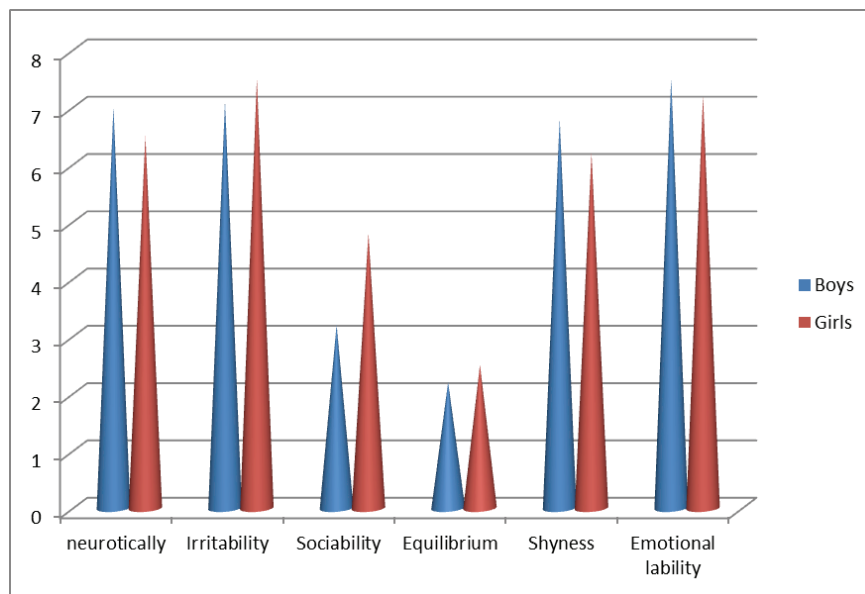

Fig. 2. The results of the diagnosis after using the modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B)

As shown in figure 2 there are high rates on scale I (neuroticism) related to the respondents and these corresponded to the neurotic syndrome of asthenic type with significant psychosomatic disorders. High rates on scale IV (irritability) indicate an unstable emotional state with a tendency to an affective response.

On scale V (sociability) there are low rates in boys indicating no need for communication. The girls on this scale had the average level, they are more sociable than boys. Low rates on scale VI (poise) show vulnerability to the impact of stressors, self-doubt and pessimism. On scale VIII (shyness) high scores reflected the presence of anxiety, stiffness and uncertainty resulting in difficulties in social contacts. High scores on scale XI (emotional lability) point to the instability of the emotional state manifested in frequent mood swings, increased excitability, irritability and lack of self-control.

After the diagnostic technique 'Personal orientation study' by I.D. Egorycheva (1999) the following results were obtained and presented in Figure 3.

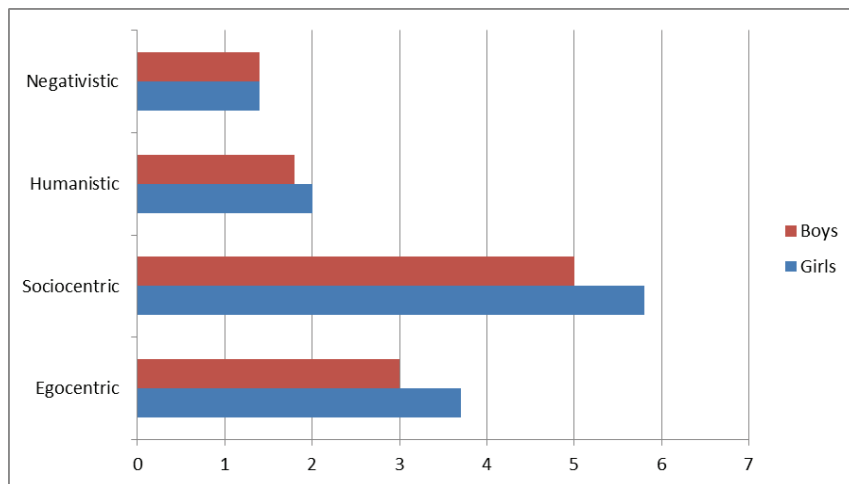

Fig. 3. The results of the diagnostic after I.D. Egorycheva's technique 'Personal orientation study'

There is a very small percentage of humanistic and egocentric orientation among the respondents. Within the humanistic orientation each person recognizes the right of others including their own right for self-determination (Valeeva & Demakova, 2015). The main value for such an oriented person is on

the personality. This is reflected, above all, in taking yourself a whole person and in taking others as they are. An egocentric focus shows that there is an individual in people's eye, all his/her activity is focused on his/her own interests and problems; the personality tends to expect recognition by society of his/her absolute rights, there should be a special value for him/her. He/she does not seek to understand people and help them. Whereas a humanistic person's orientation is positively correlated with the level of empathic actions and, on the contrary, an egocentric one is correlated negatively. There was a very large percentage of respondents of a sociocentric oriented personality. The main feature of it is that the person does not accept oneself. Recognizing the right of other people to be as they are, he/she compares themselves with them and finds that others are better than s/he is. All his/her views and positions are directly dependent on the positions of others. There is a high percentage of the negativistic person orientation as well. A teenager does not accept him/herself or others, they feel the full him/her failure as a person, he/she worries about the collapse of his/her ideals, problems in relationships with peers and family. He/she is little interested in other's feelings, aspirations, needs or interests and feels this indifference and to him/her from others is the same.

Thus, a whole range of the characteristics of puberty observed in almost all mentally healthy children, initially leads to teen social exclusion and, consequently, his/her victimization. Examples of these characteristics are as follows: changes in the 'I-image', self-assessment, 'I-concept', the emergence of an adulthood sense, the desire for emancipation, the need to communicate with their peers, the desire to self-affirmation at any cost, emotional instability, aggression, physical and hormonal changes, increased sexuality and social inexperience.

Discussions

There are currently quite a number of different theories of victimhood. This is rather vague, say how many there are. Biological theory about a predisposition to a certain behaviour type on the biological temperament (Lombroso, 2005); theory of genetic predisposition about genetic characteristic which influences the possible phenotypic development of a person under the influence of environmental conditions (Teutsch & Teutsch, 1994), the theory of 'innate victim' about the congenital predisposition to victimhood (Ueda, 1989), the theory linking some deviations with intellectual or mental defects (Morozova, 1999). According to the theory of stigmatization, deviation is determined not by the behavior itself, but by the society's response to such behavior (Goffman, 1963; Pinel, 1999). When people's behavior is perceived as retreating from accepted norms, this gives rise to a number of social reactions. Others define,

evaluate behavior and “hang” a certain label on it. The violator of norms starts to coordinate the further acts with such labels. In many cases, the individual develops a self-representation that coincides with this label, so that he is able to enter the path of deviation.

Let us consider some theories seeking to explain human behavior patterns. Each of the theories developed aspects of the formation and conditioning of individual behaviour: biological, psychological, social. At the same time, there are three basic positions explaining the mechanisms of the determination of human behavior. Firstly, it is an externalist (behavioural) position (Watson, 1914; Skinner, 1957) that considered almost all the skills are acquired and therefore the environment has a decisive impact.

Others think differently and offer some internal mechanisms as instincts, traits, beliefs and thought processes as reasons for the behaviour. Instincts are defined as incentives to activities occurring within the human hereditary and genetically programmed (Freud, 1925). The internalist position has also a point of view that behaviour can be caused by stable personal characteristics (personalities) or external effects. The theory of personality differs from the theory of the instincts that the followers of the first one consider personalities as acquired, i.e not purely genetic (Adler, 1927; Rotter, 1982).

The third set of mechanisms for the determination of human behavior is in cognitive activity. The cognitive view is that the impact of the environment (through rewards and punishments) is important, but human behaviour is actually caused by cognitive interpretation of this effect: our expectations, perception, memory and thinking (Hjelle & Ziegler, 1992).

Conclusion

Thus, by analysing and comparing the results of the experimental study, we came to the following conclusions.

1. For a long time there was an opinion that victim behaviour was gender-specific. The study identified some traits of victim behaviour among adolescents, but no clear gendered features have been identified. The gender specific connection can be explained as the result of changing attitudes towards gender in contemporary society, the masculinisation phenomenon among the female population in particular.
2. Deformation of gender stereotypes in modern society is reflected in the manifestation of victim behaviour.
3. Levels of aggression, as one of the signs of victimisation, is quite high both amongst boys and girls.

4. A negativist personality orientation in which a teenager does not accept her/himself or others, prevails amongst adolescents.

The contents of this article will be useful for teachers, university professors and professionals interested in social psychology, pedagogy and victimology.

There are new questions and problems among the investigated ones that need to be addressed. It is necessary to study the effect of individual personal characteristics, such as temperament and character accentuation on the process of individual victimisation and to analyze the possible technology to prevent victim behaviour.

References

- Adler, A. (1927). *Understanding human nature*. Garden City, NY: Garden City Publishing.
- Bodalev, A. A. (1995). *Personality and Communication: Selected works*. Moscow: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya.
- Buss, A. H., & Perry, M. P. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Drozdikova-Zaripova, A. R., Kostyunina, N. Y., & Kalatskaya, N. N. (2015). Prevention of Student Youth's Victim Behavior. *Review of European Studies*, 7(4), 88-92.
- Egorycheva, I. D. (1999). Adolescent's Personal Orientation and the Method for its Diagnosis. *Mir Psihologii*, 1, 264-277.
- Enikeev, M. I. (2005). *Legal Psychology. With the Basics of General and Social Psychology: A textbook for High Schools*. Moscow: Norma.
- Fahrenberg, J., Hampel, R., & Selg, H. (1984). *Das Freiburger Persönlichkeitsinventar (FPZ und FPI-R), Handbuch (The Freiburg Personality Inventory (FPI and FPI-R). Manual)*. The Freiburg Personality Inventory (FPI and FPI-R). Manual 4th ed. Hogrefe, Gottingen.
- Freud, S. (1925). *Collected papers*. London: Institute for Psychoanalysis and Hogarth Press.
- Furmanov, I. A. (1996). *Childhood Aggressiveness: psychodiagnostics and correction*. Minsk: MSU.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Hjelle, L., & Ziegler, D. (1992). *Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications*. St Petersburg: Piter.

- Kostyunina, N. Ju., & Valeeva, R. A. (2015). Prevention and Correction of Juvenile Neglect. *Review of European Studies*, 7(5), 225-230.
- Krylov, A. A., & Manichev, S. A. (2003). *Workshop on General, Experimental and Applied Psychology*. St Petersburg: Piter.
- Kvashis, B. (1999). *Fundamentals of Victimology*. Moscow: Nauka.
- Lefterov, V. A., & Vakulich, T. M. (2013). Psychological characteristics of victim behavior of women in situations of domestic violence. *Psychology and Law*, 2. Retrieved from: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n2/61022.shtml>
- Lombroso, Ch. (2005). *Criminal Man*. Moscow: EKSMO.
- Lyalin, N. A. (1973). *About You, Parents*. Leningrad: Lenizdat.
- Malkina-Pykh, I. G. (2006). *Psychology of victim's behavior*. Moscow: EKSMO.
- Merlin, V. S. (1988). *Personality as a subject of psychological research*. Perm: PSPI.
- Morozova, N. B. (1999). *Mental Disorders Among Children's Victims Affected by Sexual Abuse (clinic, age peculiarities, forensic psychiatric significance)*. Doctoral dissertation. Moscow.
- Myasishev, V. N. (1965). Social Psychology and Psychology of Relationships. *Problems of General Psychology*, 3, 273-285.
- Ostroumov, S. S., & Frank, L. V. (1976). About Victimization and Victimhood. *The Soviet state and the right*, 4, 16-21.
- Pinel, E. C. (1999). Stigma Consciousness. The psychological legacy of social stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(1), 114-128.
- Rean, A. A. (1996). Aggression and Aggressive Personality. *Psychologicheskii Journal*, 5, 3-18.
- Ribakova, L. A., Valeeva, R. A., & Merker, N. (2016). Bullying in School: Case Study of Prevention and Psycho-Pedagogical Correction. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(7), 1603-1617.
- Rivman, D. V., & Ustinov, V. S. (2000). *Victimology*. St. Petersburg: Yuridicheski tsentr press.
- Rivman, V. D. (1990). Victim Prevention Measures. *Vestnik Moscovskogo Universiteta*, 3, 11-15.
- Rotter, J. B. (1982). *The development and applications of social learning theory: Selected papers*. New York: Praeger.
- Semenyuk, L. M. (1996). *Psychological Features of Adolescent Aggressive Behavior and the Conditions for Correction*. Moscow: Flint.

- Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Spivakovskaya, A. S., & Stalin, V. V. (1983). *Self-consciousness*. Moscow: Moscow University Publishing House.
- Teutsch, Ch. K., & Teutsch, J. M. (1994). *From Here to Greater Happiness or How To Change Your Life for Good*. Publishing House 'SunRay-Dnepro'.
- Ueda, K. (1989). *Crime and Criminology in Modern Japan*. Moscow: Progress.
- Vaizman, N. P. (1995). *Rehabilitation Pedagogy (medical-psychological and pedagogical aspects)*. Moscow: Prosveschenie.
- Valeeva, R. A., & Demakova, I. D. (2015). Humanization of Education in the Context of Janusz Korczak Pedagogical Ideas. *Review of European Studies*, 7(5), 186-192.
- Watson, D. (1914). *Behaviour. Introduction to Comparative Psychology*. New York: Holt.

GENDER ASPECTS IN THE VICTIM BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Roza A. Valeeva, Natalia N. Litvinova, Ewa M. Kulesza

Summary

This research has been necessitated by the current situation in the Russian society where the victim behavior is forming among children and adolescents and their gender roles are changing. At the situation of systemic crisis and unstable conditions the image of the certain elements of the social world as well as the image of the world is changing. In these circumstances, the enemy image is easily established which leads to increased aggression as a particular characteristic of victim behavior. Victim behavior is a deviation from the norms of safe conduct, realized in the combinations of social, mental and moral manifestations.

The adolescents' victim behavior is becoming a serious problem in Russian schools. It is a problem for both boys and girls. It is also a problem for the parents and teachers. So as to prevent the negative consequences of this phenomenon one should know and pay attention to features of victimhood originating at different age stages.

The purpose of this research is to study and identify adolescents' gender victim behavior features. In compliance with the goal we solve the following tasks:

- 1) To reveal the adolescents' social stereotypes of masculinity and femininity;
- 2) To describe a teenage crisis as a significant factor in the person's victimization forming;
- 3) To study level of aggression of boys and girls as manifestation of victim behavior;
- 4) To study individual personality traits and personal orientation of boys and girls. Identification of the causes of formation of victim behavior is based on the analysis of gender characteristics of adolescents. Deformation of gender stereotypes in modern society is reflected in the manifestation of victim behavior. Girls with the generated victim behavior often try to hide from the others, withdraw into themselves, become as inconspicuous as possible fearing of their behavior to prevent to anyone or cause to one's interest. The boys' victim behavior often manifests in outbursts of unwarranted aggression, they are not allowed to imagine anyone, afraid to show their weakness. Trying to hide behind demonstratively aggressive behavior, a backlash is caused aggression in their address. Level of aggression, as one of the signs of victimization, is quite high both among boys and girls. Adolescents with negativist personality orientation not accepting themselves or others prevail among this category.

Experimental study was conducted in the Kazan gymnasium N6 (Republic of Tatarstan, Russia). The experimental work involved 132 school teenagers at the age of 12-15 (64 boys and 68 girls). The main research methods are the Bass-Perry questionnaire, the modified Freiburg Personality Inventory/Form B (FPI-B), a technique of personal orientation study that allows to identify the typical forms of respondents' aggressive behavior, some personality traits; to allocate four major types of personal orientation (humanistic, egocentric, sociocentric, negativistic). The research has resulted in identifying some victim behavior features among adolescents of different gender.

By analyzing and comparing the results of the experimental study, we came to the following conclusions.

1. For a long time there has been an opinion that the victim behavior has some gender-specific features. The study identified some traits of victim behavior among adolescents, but no clear gendered features have been identified. It can be explained as the result of social changing gender in contemporary society, the masculinization phenomenon among the females in particular.

2. Deformation of gender stereotypes in modern society is reflected in the manifestation of victim behavior.
3. Level of aggression, as one of the signs of victimization, is quite high both among boys and girls.
4. Negativist personality orientation in which a teenager does not accept himself or others prevail among the adolescents.

The contents of this article will be useful for teachers, university professors and professionals interested in social psychology, pedagogy and victimology.

There are new questions and problems among the investigated ones that need to be addressed. It is necessary to study the effect of individual personal characteristics, such as temperament and character accentuation on the process of individual victimization and to analyze the possible technology to prevent victim behavior.